Kontakt:
Edmund Laugasson, TalTechi IT Kolledži lektor
TalTechi Vabavara Teadmuskeskus, vabavarakeskus.ee
Raja 4C. Ruum ICO-407, 12616 Tallinn, Eesti
Mobiiltelefon: +37258659428
Lauatelefon: +3726285842
E-post: edmund.laugasson@taltech.ee

Soovitused turvalisemaks, privaatsemaks, pahavarakindlamaks eluks digimaailmas

Milleks mulle turvalisus, privaatsus, kui nagunii minust teatakse kõike?
Kuna kõike ikkagi minust ei teata, siis on mõte sees turvalisusel ja privaatsusel.
Riik muutunud haavatavaks? Riigi võrgud...
Võrguta elu (*offgrid living*) levinud maailmas. Luua ise elutähtsad süsteemid. Aidata üksteist.

- Kasutada vabavara, sh vabavaralisi andmevorminguid nii arvutis kui nutiseadmes, mis on oluliselt turvalisem, privaatsem, pahavarakindlam. Failivahetust mitte rajada impordile-ekspordile. Küsida vajadusel abi spetsialistilt (inimeselt). Ka AI (TI) oskab üht-teist öelda.
- Nutiseadmes kasutada Google'i-vaba Android, nt e/OS/ (e.foundation/e-os/), LineageOS (lineageos.org), vms, mis märgatavalt turvalisem, privaatsem, pahavarakindlam.
- Turvalisem, privaatsem, pahavarakindlam nutitelefon Fairphone koos e/OS/'iga, sõbralink http://rwrd.io/opytrby?c (50€ soodust)
- Arvutis kasutada turvalisemat, privaatsemat, pahavarakindlamat Linuxit, nt Linux Mint (linuxmint.com), XFCE töölauakeskkonnaga (lihtsam)
- Kasutada piisavalt pikka (25+ sümbolit) ja ka keerukat, eri sõnadest koosnevat salafraasi, mis on iga konto puhul erinev
- Kasutada 2-astmelist isikutuvastust (autentimist), nt Proton Authenticator (ka arvutis), FreeOTP+ (vaid Android), passkey, riistvaralist võtit (nt Onlykey onlykey.io, vms), kinnituskood SMSiga/e-postiga,...
- Ligipääsuandmeid mitte jätta meelde veebilehitsejale, sealt on neid lihtne volitamata kasutada, nt võimaliku pahavara poolt
- Salasõna hoidmine turvaliselt, privaatselt, nt Proton Pass proton.me/pass, Bitwarden bitwarden.com; ka võrguta hoidmisvõimalused (nt ZeroKeyUSB zerokeyusb.com, Mooltipass themooltipass.com, vms) või lausa ilma elektrita (nt Cryptosteel cryptosteel.com, vms).
- Kasutada nutiseadmes, arvutis VPNi (virtuaalne privaatvõrk), nt Proton VPN protonvpn.com. Tõstab turvalisust, privaatsust, Proton VPN aitab eemal hoida ka pahavara, reklaame.
- Google'i rakenduste asemel näiteks oluliselt turvalisem, privaatsem Proton (e-post, kalender, failihoidla, videokõned, AI, saladuste hoidla, kaheastmelise autentimise koodigeneraator, jne), proton.me, protonapps.com, sõbralink (annab soodust 20$) https://pr.tn/ref/0Z6D30A0
- Hoida internetiühendust (mobiilne internet, WiFi) ja muid ühendusi (Bluetooth, NFC, kuumkoht, jne) nutiseadmes sees vaid siis, kui see on vajalik. Vähendab rünnakute riske ja aitab säästa nutiseadme akut.
- Turvaline, privaatne otsing veebis duckduckgo.com - seal ka duck.ai
- Turvaline, privaatne veebilehitseja Brave brave.com - arvutile, nutiseadmele, +turvalaiendused
- Küberturvalisus Eestis: ria.ee -> küberturvalisus
- Uuendada regulaarselt (vähemalt kord nädalas) tarkvara, nii nutiseadmes kui arvutis.
- Vabavara juhised, kogukond: viki.pingviin.org, pingviin.org,
  TalTechi Vabavara Teadmuskeskus vabavarakeskus.ee
- Virtualiseerimistarkvara virtualbox.org võimaldab proovida, kasutada erinevaid operatsioonisüsteeme (Windows, Linux, macOS, jne) ilma põhisüsteemi muutmata. Või on lisaks põhisüsteemile vaja kasutada ka muud samaaegselt. Võimalik ka hetkel töötav seisund salvestada enne katsetamist ja pärast taastada.
- AI (TI) käest küsides ja täpsemat vastust soovides tuleb võimalikult palju detaile kirjeldada, mis olulised ja mida muidu ehk isegi ei ütleks alati inimesele, et saada võimalikult täpsem vastus. Veebis: duck.ai, Brave’is Leo AI brave://leo-ai/, Lumo AI proton.me/lumo Võimalik ka kohalikus arvutis turvalisemat, privaatsemat oma AI'd kasutada (GPT4ALL gpt4all.io, JanAI jan.ai , Newelle newelle.qsk.me, jt), eeldab võimsamat arvutit. Vt ka tihupe.ee, eesti.ai, kratid.ee